

Kiçik məktəblinin sosiallaşması pedaqoji hadisə kimi**Aysel Qorxmaz qızı Mustafabəyli***Bakı Qızlar Universiteti***E-mail:** aysel.mustafabeyli.96@mail.ru**Rəyçilər:** p.ü.f.d., dos. P.M. Həsənova,
p.ü.f.d., dos. F.M. Allahverdiyeva**Açar sözlər:** sosiallaşma, təhsil, məktəb, tərbiyə, valideyn, təlim, formalaşma, inkişaf**Ключевые слова:** социализация, образование, школа, воспитание, воспитание, обучение, формирование, развитие**Key words:** socialization, education, school, upbringing, parenting, training, formation, development

Sosiallaşma uşağın psixoloji, intellektual və fərdi inkişafı ilə əlaqədar olaraq sosial təcrübəni mənimsəməsi, yəni zehni inkişafa təhsilə, tərbiyəyə təsir göstərən bir prosesdir. Məktəblinin hərtərəfli inkişafında, sosial və mənəvi dəyərlər, davranış normaları və qaydaları, dünyagörüşünün formalaşması mühüm rol oynayır. Sosiallaşma prosesinin məzmunu, bir tərəfdən cəmiyyətin mədəniyyəti və psixologiyası, digər tərəfdən uşağın sosial təcrübəsi ilə müəyyən edilir.

Şəxsiyyətin sosial keyfiyyətlərindən danışarkən onun fərdi xüsusiyyətlərini də nəzərə almaq lazımdır. İnsanın xarakteri və iradəsi, maraqları və tələbatları, onun əqli inkişafının gücü, biliyi, şüuru və özünüdərk, cəmiyyətdəki mövqeyi və dünyagörüşünün xüsusiyyətləri ön plana çəkilir. Eyni zamanda onun ətraf aləmi, ictimai münasibətləri necə qavraması, başqa insanlarla necə rəftar etməsi də nəzərə alınmalıdır. Sosiallaşma uşağın fəaliyyətindən, onun əməkdə iştirakından, onun görüş dairəsinin genişlənməsinə ətraf mühitin etdiyi təsirlərdən, cəmiyyət və dövlətin gənc nəslə göstərdiyi qayğıdan asılıdır. Uşağın sosial təcrübəsi onun sosiallaşması və tərbiyəsinin nəticəsidir. Sosial təcrübənin mənimsənilməsi bir-biri ilə əlaqəli formada təzahür edir. Sosial təcrübənin mənimsənilməsi məqsədyönlü bir proses kimi həyata keçirilir. Bu tərbiyə, təhsil və təlim prosesində baş verir. Uşağın sosial təcrübəsi ictimai mühit şəraitində formalaşır.

Sosiallaşma bir-biri ilə əlaqəli üç prosesi əhatə edir:

- 1) Sosial adaptasiya
- 2) Fərdiləşdirmə
- 3) Sosial-psixoloji inteqrasiya

Sosiallaşma

1) sosial uyğunlaşma xarici tələblərin mənimsənilməsi və öz reaksiyalarının dəyişdirilməsi yolu ilə ətraf mühit şərtlərinə aktiv uyğunlaşmaqdır;

2) fərdiləşdirmə - bir insanın özünü tanıma, özünü qəbul etmə və özünü dərk etmə şəklində öz xüsusiyyətlərinə aktiv uyğunlaşması;

3) sosial-psixoloji inteqrasiya - tədricən mürəkkəbləşmə, səliqə və inteqrasiya komponentləri və funksiyaları sosial reallığın tələblərinə uyğun olaraq koordinasiyası.

Fərdin sosiallaşmasının həyata keçirildiyi üç sahə var:

1. Fəaliyyət
2. Ünsiyyət
3. Özünüdərk inkişafı

Mahiyyət etibarilə sosial tərbiyə - məqsədyönlü təbii fəaliyyət olub, cəmiyyətdə insanların həyatı və fəaliyyəti ilə bağlıdır. Məktəbyaşlı uşağın, yeniyyətmanın sosiallaşmasının pedaqoji aspektləri təlim, tərbiyə, inkişaf və peşəyönümdür. Peşə təlimi mərhələsində onun xüsusiyyətləri – mühitə uyğunlaşma; peşə hazırlığı; əmək fəaliyyəti vərdislərinin qazanılması, peşə fəaliyyəti perspektivində təsdiq olunmasıdır. Bu, həyat tərzinin qurulduğu, sonrakı bütün sosiallaşmanın təməllərinin atıldığı illərdir. İctimai mühitin inkişaf edərək dəyişilməsi insanların inkişafına səbəb olur. Bir şəxs bağçaya, məktəb həyatına qədəm qoyduqda, universitetə daxil olduqda, iş başladıqda və ya yeni bir yerə köçdükdə yeni davranışlar sistemi yaranıb, inkişaf edir. İnsan olduğu sosial mühitə uyğunlaşmalı və bunun üçün yeni vəziyyətlərə ən uyğun yeni davranış növləri inkişaf etdirməlidir. Sosiallaşmaya təsir edən qurumlar bunlardır:

Ailə və məktəbəqədər təhsil müəssisələri; məktəb, eyni zamanda orta və ali peşə təhsili müəssisələri; əmək kollektivləri və s. aid etmək olar. Fərdin sosiallaşması cəmiyyətin - insanın olduğu icmaların təsiri altında baş verir. Bütün bunlar fərdin cəmiyyətə, başqalarına və özünə münasibətlərinin xüsusiyyətlərinə təsir göstərir. Onun içində "müstəqil mən" formalaşır. Daha çox öz istək və arzuları ilə idarə olunur. Hər bir insan, xüsusən də uşaq, yeniyyətlik və gənclik dövründə sosiallaşma obyektidir. Sosiallaşma prosesinin məzmununu insanların rolunu müvəffəqiyyətlə mənimsəməsi, güclü bir ailə yaratması, sosial və iqtisadi həyatda səriştəli iştirak etmək istəyi və istəməsi ilə əlaqəli cəmiyyət tərəfindən göstərilən marağı ilə sübut edilir. Sosial tərbiyəni cəmiyyət, sosial institutlar mövqeyindən, insanın özünün sosial amili kimi nəzərdən keçirmək lazımdır. Çünki onun həyata keçirilməsində aparıcı rol dövlətə və məktəbə məxsusdur. Bu ictimai həyatın və dövlətin özünün təkmilləşdirilməsi vasitəsidir.

Sosial tərbiyədə aparıcı rol məktəbə məxsusdur. Məktəb öz üzərinə sosial tərbiyə vəzifələrini götürərək təkə təhsilli insanlar, işbacaran işçilər deyil, həm də ictimai işə qadir olan və-təndaşlar yetişdirir. Bu zaman insan müstəqil surətdə özü üçün məqsədlər müəyyən edir, onlara çatmağa səy göstərir, şəxsi üstünlük hissini dərk edir, özünün cəmiyyətdə tutduğu yerinə və vəziyyətinə inam yaranır. Bu, ilk növbədə, "sosial təcrübə məktəbi"nin təhsilinin sosial effektivliyini ortaya qoyur.

Şəxsiyyətin təşəkkülündə sosial pedaqoq da çox iş görə bilər. O, uşağın meyl və qabiliyyətlərini, istəklərini aşkar edib, ailəni və ətraf mühiti öyrənib, onun inkişafı üçün şərait yarada bilər. Bu zaman ən başlıcası uşaq qarşılıqlı anlaşmadır. Sosial pedaqoq onu özünü təhsil yoluna istiqamətləndirir, işə, əməyə, idmana, yaradıcılığa, mədəniyyətə cəlb edə bilər. Bu zaman o, tərbiyənin uyğun yanaşma tərzinin forma və üsullarını axtarıb tapır. Uşağın ibtidai məktəbdən orta məktəbə keçidi zamanı "mən" sisteminin keyfiyyətə dəyişilməsi baş verir: sosial hədəflərə yönəlmə başlayır, həmyaşıdları ilə ünsiyyət subyekt kimi özünü tanıma başlayır.

İlkin münasibətlərin təməli erkən uşaqda qoyulur və çox ciddi şəkildə uşağa ailədə necə davranılmasından, valideynlərindən kifayət qədər diqqət və məhəbbət almasından asılıdır. Uşağın özünə qarşı emosional münasibəti, müəyyən bir həyat vəziyyətinin güclü təcrübəsi nəticəsində, kəskin şəkildə dəyişə bilər. Məktəb öz məqsədini yalnız şəxsiyyətin sosiallaşmasının təzahüründə deyil: bilik, bacarıq və vərdislər sisteminin formalaşdırılmasında, həm də mənəvi, intellektual, ünsiyyətçi, öz müqəddəratını təyin etmə hazırlığının inkişafında görməlidir. Məktəb öz sosial-mədəni mühitini yaratmağa, uşaqların həyat tərzini zənginləşdirməyə çalışmalıdır

Sosiallaşma - şəxsiyyətin formalaşması, cəmiyyətin tələblərini tədricən mənimsəməsi, cəmiyyətlə münasibətlərini tənzimləyən şüurun və davranışın sosial əhəmiyyətli xüsusiyyətlərini əldə etməsidir. Şəxsiyyətin sosiallaşması həyatın ilk illərindən başlayır və bir insanın sivil yetkinlik dövrü ilə başa çatır, baxmayaraq ki, onun qazandığı səlahiyyətlər, hüquq və vəzifələr sosiallaşma prosesinin tamamilə başa çatması demək deyil: ömür boyu davam edən bir

prosesdir. Məhz bu mənada valideynlərin pedaqoji mədəniyyətinin yüksəldilməsindən, bir şəxs tərəfindən vətəndaşlıq borclarının yerinə yetirilməsindən, şəxsiyyətlərarası ünsiyyət qaydalarına riayət olunmasından bəhs edirik. Əks təqdirdə, sosiallaşma bir insanın cəmiyyət tərəfindən ona diktə etdiyi davranış qaydaları və normalarına dair davamlı idrak və yaradıcı mənimsəmə prosesi olardı.

Bir insan ailədə həm şüurun, həm də davranışın təməlini qoyan ilk elementar məlumatları alır. Fərdin sosiallaşması üzvi olaraq bəşəriyyətin sosial təcrübəsinin ötürülməsini əhatə edir, buna görə ənənələrin davamlılığı, qorunması və mənimsənilməsi insanların gündəlik həyatından ayrılmazdır. Onların vasitəsilə yeni nəsillər cəmiyyətin iqtisadi, sosial, siyasi və mənəvi problemlərinin həllinə cəlb olunurlar. Və nəhayət, fərdin sosiallaşması bir insanın əmək, ictimai-siyasi və idrak fəaliyyəti ilə əlaqələndirilir. Yalnız biliyə sahib olmaq kifayət deyil, onları fərdin hərəkətlərində təmsil olunan inanclara çevirmək lazımdır. Şəxsiyyətin müəyyən növlərinə xas olan xarakterik xüsusiyyətləri və keyfiyyətləri formalaşdıran bilik, inam və praktik hərəkətlərin birləşməsidir. Beləliklə, fərdin sosiallaşması, əslində, bir şəxs tərəfindən ictimai həyatın bütün sahələrində mövcud olan vətəndaş münasibətlərinin mənimsənilməsinin spesifik bir formasıdır.

Fərdin sosiallaşma prosesinin həddindən artıq mürəkkəbliyi onun həyata keçirilməsi vasitələrinin daim təkmilləşdirilməsini tələb edir. Bir insanın həm sosial, həm də şəxsi problemlərinin həllində yeri və məsuliyyətini yeniləşdirməyə, gündəlik axtarışa, konkretləşdirməyə və aydınlaşdırmağa ehtiyac duyulur. Fərdin sosiallaşması bütün sosial problemlərin həllinin ayrılmaz hissəsidir. Həyat bütün bu dəyişikliklərin bir-biri ilə əlaqəli bir proses olduğunu, obyektiv dəyişikliklərin, habelə insanların şüurunda və davranışlarındakı dəyişikliklərin nəzərə alınmadığı təqdirdə sosial prosesi eyni dərəcədə inkişaf etdirə (və ya ləngidə) biləcəyini göstərir.

Və nəhayət, fərdin sosiallaşması dünya və milli mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi şəraitində baş verir. Həm də ümumbəşəri motivlər ictimai şüur və davranış quruluşunda lider kimi tanınsa da, milli xüsusiyyətlərin təsiri çox vaxt insanın görünüşünü müəyyənləşdirən həlledici amil olur.

Uşağın uğurlu sosiallaşması üçün əsas şərtlərə aşağıdakılar daxildir:

- uşaqların ruhi sağlamlığının vəziyyəti;
- qrupda (sinifdə) emosional cəhətdən rahat bir atmosferin olması;
- uşağın sosiallaşma prosesi üçün əlverişli şəraitin yaradılması, xüsusən də komandada psixoloji rahatlığı təmin etmək;
- müəllimlər və valideynlər arasında sıx qarşılıqlı əlaqənin təmin edilməsi;
- uşaqların sağlamlığı, təhsili və inkişafı göstəricilərinin dinamikasının psixoloji və pedaqoji monitorinqinin təşkili;
- əməkdaşlıq münasibətlərinin qurulması və sosialyönlü bir cəmiyyətdə işləmək istəyi.

Bir insan yalnız mədəniyyət səviyyəsi, sərvət və mənəvi dünyasının dərinliyi, humanizmin inkişaf dərəcəsi, digər insanlara mərhəmət və hörmətlə yüksəlir. İnsanların böyüməsində, formalaşmasının necə keçməsində ən vacib rol, insanlarla qarşılıqlı fəaliyyətində xarakterizə olunur.

Müasir şəraitdə sosiallaşma prosesi insanların mənəvi görünüşünə, inanclarına və hərəkətlərinə yeni tələblər qoyur. Bu, ilk növbədə, sosial-iqtisadi, siyasi və mənəvi dəyişikliklərin həyata keçirilməsinin yüksək savadlı, yüksək ixtisaslı və onların həyata keçirilməsində şüurlu şəkildə iştirak edən insanlar üçün mümkün ola bilməsi ilə bağlıdır. Yalnız planlaşdırılmış dəyişikliklərin zəruriliyinə dərinəndən əmin olan bir insan tarixi müddətdə aktiv, təsirli bir qüvvə ola bilər.

Məqalənin aktuallığı. Uşağın hərtərəfli inkişafı ilə əlaqədar olaraq sosial təcrübəni qa-

zanmasına, başqa sözlə desək, zehni inkişafa, təhsilə və tərbiyəyə təsir göstərən əsas proses sosiallaşmadır. Məktəblinin sosial və mənəvi dəyərlər, davranış normaları və qaydaları mənimləməsində, dünyagörüşünün formalaşmasında bu proses mühüm rol oynayır. Məqalə də bu kimi vacib məsələyə həsr edildiyindən onu aktual hesab etmək olar.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki, məqalədə sosiallaşmanın mahiyyəti açıqlanmaqla yanaşı, onun bir-biri ilə əlaqəli proseslərinin təsnifatı verilmiş, həyata keçirildiyi sahələr şərh edilmiş və uşağın uğurlu sosiallaşması üçün əsas şərtlər göstərilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən orta ixtisas və orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Abbasov A.N., Əlizadə Ə.H. Pedaqogika. Bakı, 2001.
2. Allahverdiyeva F.M., Tağıyeva S.S. Pedaqogika. Bakı, 2018.
3. Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogika. Bakı, 2010.
4. Həmzəyev M.Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı, 2000.
5. Həsənov A.M. Məktəbəqədər pedaqogika. Bakı, 2000.

A.Г. Мустафабейли

Социализация школьника маленького возраста как педагогическое мероприятие

Резюме

Социализация - это главный процесс, который влияет на интеллектуальное развитие, образование и воспитание каждого ребенка с целью приобретения социального опыта в связи с их всесторонним развитием. Этот процесс играет важную роль в формировании у школьника социальных и нравственных ценностей, норм и правил поведения, формировании его мировоззрения. Помимо объяснения сущности социализации, в статье также классифицируются ее взаимосвязанные процессы, поясняются направления реализации и показаны основные условия успешной социализации ребенка.

A.G. Mustafabayli

Socialization of a young schoolchild as a pedagogical event

Summary

Socialization is the main process that affects the intellectual development, education and upbringing of every child in order to gain social experience in connection with their comprehensive development. This process plays an important role in the formation of the student's social and moral values, norms and rules of behavior, the formation of his worldview. In addition to explaining the essence of socialization, the article also classifies its interrelated processes, explains the areas of implementation and shows the main conditions for the successful socialization of the child.

Redaksiyaya daxil olub: 15.02.2021